

Irano-Islamic Research in Politics, Vol.3, No4, 185-216.

The application of Karen Horney's and Roland Barthes' theories in the analysis of heroic narratives in Ferdowsi's Shahnameh¹

Reza Soleimani²

Ahoura Rahbar³

Ali Akbar Amini⁴

Batool Fakhreslam⁵

Abstract

This article focuses on the ancient text of Ferdowsi's Shahnameh from a three-dimensional perspective (literature, politics, and psychology) because its characters can be examined from the perspective of political psychology. The aim is to focus on literature, psychoanalytic theory based on the narrative of personality, and reading the text with a new structuralist focus, and to address the characteristics of heroic personality in Shahnameh. To this end, the question is asked, "What lessons and benefits does the application of Karen Horney's and Roland Barthes' theories in analyzing the narrative of heroic personality and reading the text of Ferdowsi's Shahnameh in this regard entail for strengthening and sustaining the social, cultural, and national foundations of Iran?" And the hypothesis is as follows; "Horney's three-type personality theory, due to its location in the field of behavioral disorders, does not have sufficient ability to classify the narrative of the heroic character in Shahnameh, and of its three typical

1. Received: 16/12/2024; Accepted: 31/12/2024; Printed: 04/01/2025

2. Ph.D. Candidate, Department of Political Science, Neyshabur Branch, Islamic Azad University, Neyshabur, Iran. reza.sol1351@gmail.com

3. Assistant Professor, Department of Political Science, Neyshabur Branch, Islamic Azad University, Neyshabur, Iran (Corresponding Author) a.rahbar1980@iau.ac.ir

4. Assistant Professor, Department of Political Science, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Amini.aliakbar@yahoo.com

5. Assistant Professor, Department of Persian language and literature, Neyshabur Branch, Islamic Azad University, Neyshabur, Iran. Bt_fam12688@yahoo.com

spectrums, only one spectrum has a relative ability to classify the narrative of the heroic character in Shahnameh. For a more in-depth study, due to the diversity and breadth of the narrative of the character, kings and heroes theories such as Barthes' approach to reading things in a plural form are needed, and based on it, new moral teachings can be identified to strengthen the social, cultural, and national foundations of today's Iran. The method of the article is descriptive-analytical, and the required data has been collected using a library method.

Theory Barthes' reading of the cultural-political text is pluralistic with the interpretation of different narratives, the application of which is efficient in describing the structure of the Shahnameh at any time and place in the territory of Iran. Citing Karen Horney's theories in psychology and political psychology with the aim of moral character studies of heroes, and Roland Barthes's theories in structuralism, and paying attention to literary characteristics and the role and nature of heroism and its connection with Iranian issues, can be in line with the stability of national solidarity and identity of Iranians. In order to sustain national and cultural foundations societies strengthen them by recognizing their identity components and prevent identity crises, so that national cohesion is strengthened. Examining literary texts, and especially the Shahnameh, with different theories, enriches knowledge about Iranian issues, so that it can pave the way for strengthening national identity and political cohesion; especially in the storm of international events and globalization. Epic literature is an important element of identity. In fact, This research is an interdisciplinary study (literature, politics, and psychology) to present a narrative of the ancient Iranian epic in the context of political evolution in Iran.

By applying Barthes' theory in studies related to the Shahnameh, it is possible to discuss virtues or disorders (internal vices of characters and heroes) in a relative manner, in its framework, and extract some points although a small part of the Shahnameh can be examined in the framework of Horney's theory; from the three personality spectrums, the loving personality, which is based on the doctrine of virtue in the heroic flow, can be emphasized. However, other personalities, such as superiority-seeking and isolation-seeking, are among the mental disorders. Also, by applying Barthes' theory, it can be analyzed that many of the components included in the Shahnameh result in strengthening internal cohesion and are the basis of the social, cultural, political, and national foundations of Iranians. On this basis, Ferdowsi's model is a reproduction of the discourse of power in a positive sense that was able to resist and transform the discrediting of

the Persian language by foreigners . This is possible through its expansion into various media , artistic or epic narrative forms and highlighting the identity of the Persian language and geography and referring to positive aspects such as cultural and economic Iranshahr . One of the most important areas in the connection between Barthes's structuralist discourse and Horney's psychological one is created through the Persian language and its expansion.

With a deep understanding of the political situation of the time from the perspective of the hegemony [1] of the oppressive Arabs [2] and in interaction with the general public, Ferdowsi tried to reconstruct language as a tool for producing a discourse of national identity or nationalism. Using the collective oral memory and his skill in using language, he reproduced this epic and enumerated the virtues and vices of the characters and heroes. This discourse was so powerful that its narrative has almost always remained a pillar and pillar of national identity. According to the theories of Horney and Barthes, it can be said that Ferdowsi's final version of the Shahnameh had a political nature in its time to strengthen and stabilize Iran, but its ethics and teachings are considered the source of the continuation of Iran's movement; because the continuation of the social and political life of societies also requires appropriate moral pillars. The identification of contradictory and incongruous elements, personality puzzles, cryptic contradictions, the author's intention and purpose, the conditions of the time, and the like, all indicate that the goal was to revive the lost morality of the Iranians.

Strengthening the foundations of Iran's current identity is possible by spreading moral thinking, sound thought (idea), action, and speech. A nation without morality will fundamentally lack initiative, creativity, and innovation, and it seems that only the moral elements introduced by positive personalities will be able to strengthen the foundations of Iran today.

Keywords: Ferdowsi. Shahnameh. Horney. narrative. Athlete. Barthes.

سیاست‌پژوهی اسلامی ایرانی، سال سوم، شماره چهارم (پیاپی دوازدهم) زمستان ۱۴۰۳، ۱۸۵-۲۶۵.

کاربست نظریه کارن هورنای و رولان بارت در واکاوی روایت‌های پهلوانی در شاهنامه فردوسی

رضا سلیمانی^۱

اهورا راهبر^۲

علی‌اکبر امینی^۳

بتول فخراسلام^۴

چکیده

این پژوهش، مطالعه‌ای بین‌رشته‌ای (ادبیات، سیاست و روان‌شناسی) برای ارائه‌ی روایی از حماسه‌ی کهن ایرانی در ساحت تحول سیاست در ایران است. در ارزیابی‌ها، روان‌کاوی پهلوانی و نوع خوانش متن و بسترهای مرتبط با آن در ساختار قدرت، مورد اشاره هستند. پرسش اصلی، این است که «کاربرد نظریات کارن هورنای و رولان بارت در تحلیل روایت پهلوانی و خوانش متن شاهنامه فردوسی در این باره، متضمن چه آموزه‌ها و فوایدی برای تقویت و پایداری بنیان‌های اجتماعی، فرهنگی و ملی ایران است؟» طبق یافته‌ها، نظریه تیپ شخصیتی سه‌گانه کارن هورنای به دلیل قراردادن در حوزه اختلال رفتاری و تحت پوشش قراردادن نسبی ویژگی‌های فردی، به‌تنهایی از توانایی کافی برای طبقه‌بندی روایت و یا شخصیت پهلوانی در شاهنامه برخوردار نیست؛ لذا در تحلیل نهایی، نیازمند استناد به نظریه رولان بارت در خوانش متن فرهنگی - سیاسی به شکل متکثر با تفسیر روایت‌های متفاوت است که کاربرد آن از کارایی لازم در توصیف ساختار شاهنامه در هر زمان و مکان در قلمرو ایران برخوردار است. این کارایی به تقویت انسجام داخلی منتج می‌شود و مقوم بنیان‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و ملی ایرانیان است. بر این مبنا الگوی فردوسی بازتولید گفتمان قدرت به مفهوم مثبتی است که توانست در برابر بی‌اعتبارسازی زبان فارسی توسط بیگانگان، مقاومت و دگرسازی کند. مقاله به روش توصیفی - تحلیلی و با اطلاعات کتابخانه‌ای نوشته شده است.

واژگان کلیدی: فردوسی، شاهنامه، هورنای، روایت، پهلوانی، بارت.

۱. تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۹/۲۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۱؛ تاریخ چاپ: ۱۴۰۳/۱۰/۱۵

۲. دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، واحد نیشابور، دانشگاه آزاد اسلامی، نیشابور. ایران
reza.sol1351@gmail.com

۳. استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد نیشابور، دانشگاه آزاد اسلامی، نیشابور. ایران. (نویسنده مسؤول)
a.rahbar1980@iaui.ac.ir

۴. استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران.
Amini.aliakbar@yahoo.com

۵. استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد نیشابور، دانشگاه آزاد اسلامی، نیشابور، ایران.
Bt_fam12688 @yahoo.com

مقدمه

شارحان و پژوهشگران مختلف، بر نقش بی‌بدیل شاهنامه در فرهنگ ایرانی توافق دارند. این مقاله، به متن کهن شاهنامه فردوسی، از منظری سه‌وجهی (ادبیات، سیاست و روان‌شناسی) توجه کرده؛ زیرا شخصیت‌هایش، از منظر روان‌شناسی سیاسی قابل بررسی هستند. هدف این است که با تمرکز بر ادبیات، نظریه روانکاوانه مبتنی بر روایتگری از شخصیت و خوانش متن با محور ساختارگرایی جدید، به ویژگی‌های شخصیتی پهلوانی در شاهنامه پرداخته شود.

مطالعات جدید ادبی و سیاسی در روایت‌ها و فراروایت‌ها، به‌ویژه متون کهن، از سایر رشته‌ها تفکیک‌ناپذیر است. یکی از رویکردهای اساسی در سیاست و نقد ادبی معاصر، تحلیل روان‌شناختی شخصیت است. روانکاوان چون آدلر و فروید به بررسی شخصیت نویسنده از منظر روان‌شناختی پرداخته و برخی مانند رولان بارت از مرگ مؤلف و امور متکثر در خوانش متن گفته‌اند. آرا و نظریات کارن هورنای هم بسط نظریات فروید است.

روایت، نقل چندین موقعیت و رویداد است که در جهان معینی رخ می‌دهد (پرینس، ۱۳۹۵: ۶۷). از منظر بارت، شکل‌های روایتی بی‌شماری در دنیا وجود دارد. برخی از محمل‌های روایت، زبان ملفوظ شفاهی یا مکتوب، تصاویر ثابت یا متحرک، ایماها و اشاره‌ها، و آمیزه‌ای نظام‌مند از همه این موارد هستند. روایت در اسطوره، افسانه، حکایت اخلاقی، قصه، داستان کوتاه، حماسه، تاریخ، تراژدی، درام و کمدی حضور دارد و با شکل‌های بی‌پایانش در همه زمان‌ها، مکان‌ها و جوامع وجود دارد و با تاریخ نوع بشر آغاز می‌شود (پرینس، ۱۳۹۵: ۱۰).

استناد به نظریات کارن هورنای در روان‌شناسی و روان‌شناسی سیاسی باهدف شخصیت‌شناسی اخلاقی پهلوانان، و رولان بارت در ساختارگرایی، و توجه به ویژگی‌های ادبی و نقش و ماهیت پهلوانی و ارتباطش با مسائل ایران، می‌تواند در راستای استواری همبستگی ملی و هویتی ایرانیان باشد. جوامع

برای پایداری بنیان‌های ملی و فرهنگی، با بازشناسی مؤلفه‌های هویتی خویش، آن را تقویت و از بحران هویتی، جلوگیری می‌کنند، تا انسجام ملی، تقویت شود. بررسی متون ادبی و به‌ویژه شاهنامه با نظریات مختلف، سبب غنای دانش در مسائل ایران می‌شود، تا برای تحکیم هویت ملی و انسجام سیاسی، راهگشا باشد؛ به‌ویژه در تندباد حوادث بین‌المللی و جهانی‌شدن. ادبیات حماسی، از عناصر مهم هویتی است.

به‌منظور فوق، پرسش شده «کاربرد نظریات کارن هورنای و رولان بارت در تحلیل روایت از شخصیت پهلوانی و خوانش متن شاهنامه فردوسی در این باره، متضمن چه آموزه‌ها و فوایدی برای تقویت و پایداری بنیان‌های اجتماعی، فرهنگی و ملی ایران است؟» و فرضیه چنین است؛ «نظریه تیپ سه‌گانه شخصیتی هورنای به دلیل قراردادن در حوزه اختلال رفتاری، به تنهایی از توانایی کافی برای طبقه‌بندی روایت از شخصیت پهلوانی در شاهنامه برخوردار نیست و از سه طیف تیپیک آن، تنها یک طیف آن از توانایی نسبی برای طبقه‌بندی روایت از شخصیت پهلوانی شاهنامه برخوردار است و برای مطالعه عمیق‌تر، به دلیل تنوع و گستردگی روایت شخصیتی، پادشاهان و پهلوانان نیاز به نظریه‌هایی مانند رهیافت بارت در خوانش امر به شکل متکثر است و براساس آن، می‌توان آموزه‌های نوین اخلاقی، برای تقویت بنیان‌های اجتماعی، فرهنگی و ملی ایران امروز شناسایی کرد.»

مهم‌ترین ارکان اخلاقی در شاهنامه، خرد و عدالت هستند و در سلامت اندیشه، کردار و گفتار تجلی می‌یابند. سلامت اندیشه شامل پرهیز از عیب‌جویی و بداندیشی، نهی از هوای نفسانی، خودداری از ستم و بیداد است. سلامت کردار شامل عدالت، عفو و اغماض، پرهیز از افزون‌طلبی و آزمندی و سلامت گفتار شامل راستی و راست‌گویی، غرور و تکبر، بردباری است (شیبانی، جعفری و جوکار، ۱۳۹۸: ۴۳). این نسخه‌ها، حیاتی پاکیزه برای زندگی شایسته و مطلوب ایرانیان در حال و آینده ایجاد، و شناسنامه ایران فرهنگی و اخلاقی خواهند بود؛ بنابراین یکی از دلایل برجستگی حماسه شاهنامه، تطبیق‌پذیری جنبه‌های وضعیت مؤلف، محیط و شرایط زمان، متن و روایت آن با نظریه‌های مختلف در حوزه‌های علوم سیاسی،

جامعه‌شناسی، زبان‌شناسی، تفسیر و تأویل متن است. مقاله، به شیوه توصیفی - تحلیلی و با اطلاعات کتابخانه‌ای نوشته شده است.

پیشینه پژوهش

ادبیات پژوهشی به زبان فارسی در موضوع مقاله، اندک است، درباره نظریه کارن هورنای و ارتباط آن مطالبی منتشر شده است که ارتباط مستقیم با موضوع شاهنامه فردوسی و روایت شخصیت‌ها ندارد و درباره رولان بارت و ارتباط آن با شاهنامه نیز تنها یک مقاله پژوهشی منتشر شده است؛ بنابراین موضوع پژوهش جاری مبتکرانه و نوآورانه تلقی می‌گردد که به نوعی تلاش شده است مسائل سیاسی - فرهنگی ساحت ایران را مورد کنکاش قرار دهد.

نسرین داودنیا و دیگران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «رویکردی روان‌شناختی به شخصیت زن در شاهنامه فردوسی» از دیدگاه هورنای و فروید، به تحلیل شخصیت پرداخته‌اند؛ در شاهنامه حدود بیست زن نقش‌آفرینی می‌کنند؛ اکثر آنان نظیر تهمینه و گردآفرید که در روند داستان رستم و سهراب، مؤثر بوده‌اند، در دوره پهلوانی می‌زیستند. نگین بازرگان دیلمقانی (۱۳۸۸) در پژوهش «تحلیلی بر نظریات ادبی رولان بارت»، پرسشی در راز ابدیت برخی آثار و جاودانگی پدیدآورنده‌هایشان دارد. او مقاله را کوششی برای گشودن دریچه‌ای به دنیای پررمز و راز «ادبیات» باتکیه بر علم نشانه‌شناسی و برگرفته از عقاید بارت می‌داند. مجید هوشنگی (۱۴۰۲) در پژوهش «بررسی بینامتنی دلالت‌های بازآفرینی شاهنامه فردوسی در تاریخ‌نگاری جویی» به آرا بارت استناد، و نوشته در نظام نوین نقد و تحلیل آثار، معنای متن وابسته به کشف روابط میان سوژه با پیش متن‌ها، حافظه‌های مخفی و آشکار اثر و همچنین مؤلفه‌های فرا متنی زایش گر آن است. پژوهش، رویکردی توصیفی - تحلیلی، و سعی در کشف معنایی نو در چرایی خلق تاریخ جهان‌گشا در ارتباط با پیش متن غالب خود (شاهنامه) دارد.

چارچوب نظری

در این مجال، به عناصر اصلی نظری مقاله، یعنی نظریه سه تیپ شخصیتی هورنای و تفسیر بینامتنی رولان بارت پرداخته می‌شود.

نظریه کارن هورنای

هورنای برخلاف فروید، نیروهای زیست‌شناختی را در شکل‌گیری شخصیت‌ها، مهم می‌داند، نیروهای اجتماعی و محیط در کودکی، سبب پیدایش استرس و تضادهای بنیادی و شکل‌گیری شخصیت می‌شوند (کریمی، ۱۳۸۴: ۴۰). هورنای، دلیل اصلی بیماری‌های روانی را روابط خشن و ناهنجار افراد با کودک می‌داند. شرایط ناهنجار، مانع پرورش استعدادها و کودک می‌شود و اضطراب و تشویش را پدیدار می‌کند که به آن اضطراب اساسی می‌گویند. کودک در محیط ناامن، به دنبال راه چاره‌ای است.

مهرطلبی، برتری‌طلبی و عزلت / انزواطلبی سه‌راه برای رهایی کودک از آزار دیگران هستند. او می‌کوشد رفتارش را طوری شکل بدهد که به‌دلخواه اطرافیان نباشد؛ به علت همین روشی که برای مدارا با آزارهای افراد محیط و ویژگی‌های اخلاقی دیگری اتخاذ کرده، به‌طورکلی «شخصیتی مهرطلب» پیدا می‌کند. شیوه دیگر، این است که تمایلات و حالات خشن و گستاخانه‌ای در خود پروراند و رفتارهایی در پیش گیرد که کمتر کسی سعی در ایجاد مشکل و درافتادن با او داشته باشد؛ لذا صفات و «شخصیت برتری‌طلب» پیدا می‌کند. در راه سوم، حتی‌المقدور سعی می‌کند کمتر با دیگران تماس و برخورد پیدا کند، تا کمتر آزار ببیند؛ لذا عزلت‌طلب، می‌شود. پس کودک، بنا بر موقعیت‌های مختلف، ناچار است از هر سه‌راه، استفاده کند و از آنجاکه این سه، با هم تضاد و مغایرت دارند، چنان کشمکش و تضاد در کودک ایجاد می‌شود که به آن تضاد اساسی می‌گویند. در هر سه حالت تدافعی یادشده، همه نیروی کودک، صرف خنثی کردن آزار دیگران می‌شود و مدام با نقاب زندگی می‌کند و روزبه‌روز از خود واقعی‌اش، بیشتر فاصله می‌گیرد و

اعتماد به نفس شکننده‌تر می‌شود؛ از این رو به تخیل، پناه می‌برد (بهنام فر، شامیان ساروکلای و طلایی، ۱۳۹۲: ۲۵).

کودک در عالم خیال، یک خودِ آرمانی، می‌سازد و خود را شخصیتی ممتاز و برجسته تصور می‌کند. در واقع «خودانگاره آرمانی روان‌رنجور، جایگزین ناخوشایند احساس ارزشمندی مبتنی بر واقعیت است. فرد روان‌رنجور، به خاطر ناامنی و اضطراب، اعتماد به نفس ناچیزی دارد و خودانگاره آرمانی اجازه نمی‌دهد این نقایص اصلاح شوند. خودانگاره فقط احساس خیالی ارزش را به وجود می‌آورد و فرد روان‌رنجور را با خود واقعی بیگانه می‌کند» (شولتر، ۱۴۰۰: ۱۸۸).

در مجموع، این تقسیم‌بندی‌ها، نسبی بوده و بنا به موقعیت افراد و شخصیت‌ها، متفاوت است و نمی‌توان به شیوه‌ای قطعی آن را به کاربرد، اما در بررسی‌های مربوط به شاهنامه، می‌توان بحث فضایل و یا اختلال (رذایل) درونی شخصیت‌ها و پهلوانان را به شکل نسبی، در قالب آن، قرارداد و نکاتی استخراج کرد.

نظریه رولان بارت

پرسش‌های بارت درباره تاریخ، متن، نشانه، لذت و اسطوره است. بارت نشان می‌دهد انگیزه‌های نژادپرستانه، برتری‌جویی جنسی و استعمارگرایی در پشت امور به ظاهر معصوم، لانه کرده و هر نشانه می‌تواند به اسطوره تبدیل شود. یک اسطوره، همان تاریخ تبدیل‌شده به طبیعت است؛ یعنی یک محصول تاریخی و فرهنگی که کدهای فرهنگی جامعه بورژوازی، آن را در جهت تثبیت سلطه بورژوازی به صورت امری طبیعی و بدیهی صورت‌بندی می‌کند. بارت می‌گوید در «مرگ مؤلف»، مفهوم مؤلف به عنوان دانای کل، اعتبار خود را ازدست داده و متن‌ها تاروپود از گفته‌ها هستند که از هزاران منبع فرهنگی ناشی شده‌اند (رشیدیان، ۱۳۹۳: ۸۰).

به باور بارت، زبان، قانون است و گفتار رمزگانش، نه ادای گفتار، برای ارتباط برقرارکردن، بلکه برای منقاد ساختن است. زبان - عملکرد نوعی زبان - نه ارتجاعی و نه مترقی، بلکه کاملاً فاشیستی است. هولز از منتقدان جدی اوست که از تهی کردن متن از فاشیسم و خنثی‌سازی‌اش گفته است (کهن، ۱۳۹۴: ۵۷۱). بارت متن فاقد سلسله‌مراتب را امری متکثر و چندگانه می‌داند که معنای متعددی از آن می‌توان استخراج کرد (معینی‌علمداری، ۱۳۹۶: ۱۲۹).

از دید بارت روایت، قالبی خنثی نیست که محتوا در آن گنجانده می‌شود، بلکه باری ایدئولوژیک دارد. کارکرد روایت، تحمیل انسجام، استمرار و بستر به هم‌ریختگی و بی‌نظمی زندگی و منابع مورخ است؛ مورخ بدین ترتیب شکاف‌ها و غیبت‌ها را رفع و رجوع می‌کند تا اثر «امر واقع» را به وجود آورد (کلارک، ۱۳۹۸: ۱۲۵). این مورخ است که زبان را سازماندهی می‌کند، تا غیبت و جای خالی معنا را پر کند. واقعیت‌ها، تنها وجودی زبانی دارند. «آنچه رخ داده است» در ابتدا همچون امری بیرون از گفتمان تلقی می‌شود، اما سپس با روایتگری مورخ خلط می‌شود. «اثر واقع‌گرایانه» گفتمان تاریخی با پناه‌بردن به واقعیت، تولید می‌شود که هرگز چیزی بیش از یک مدلول تدوین نشده در پشت مصداق ظاهراً قدرتمند نیست. روایت، بدین نحو، به عنوان دال ممتاز واقعیت، تأسیس می‌شود. ادبیات واقع‌گرایانه، سرشار از نشانه‌های بسیار چشمگیری از جعل و ساختگی بودن است (کلارک، ۱۳۹۸: ۱۳۸).

مفهوم پهلوانی در شاهنامه

در فرهنگ دهخدا، مفهوم پهلوان، شامل تعاریف زیر است: پهلوان. [پ / ل / ل] (ا) منسوب به پهلو (پارت) با الف و نون علامت نسبت نه جمع، و مجازاً به معنی سخت توانا و دلیر و زورمند به مناسبت دلیری قوم پارت. مردم سخت و توانا و دلاور و قوی‌جنه و بزرگ و ضابط و درشت‌اندام و درشت‌گوی. دلیر. بطل. مرد زورمند. یل. کمی: پهلوان این کارست؛ بنیرو و دلیری از عهده آن برمی‌آید. امیری که بمردی و سپاه‌کشی از او بهتر نباشد.

سپهبد بر لشکر. سپهبد لشکر باشد بر لشکر تمام. در تداول فارسی‌زبانان قرون اخیر، کشتی‌گیر، زورخانه‌کار که فنون کشتی نیک داند که به فنون زورآوری و ورزش کاری آشنا باشد. مترادف دلاور، دلیر، شجاع، قهرمان، گرد، مبارز، نیو، یل و مرتبط با قهرمان، مبارز، سلحشور، مجاهد، ورزشکار، یک‌ه‌تاز، قهرمان ورزش (دهخدا، ۱۳۷۳: ۵۰۸۷-۵۰۹۰).

سنت پهلوانی در ایران به زرتشت باز می‌گردد. در سنت پیش زرتشتی پهلوانان در کنار نیروی رزمی، از خردی قابل‌توجه برخوردارند و طرف اصلی مشورت شاهان و پناه مردم در دشواری‌ها هستند. اسطوره پهلوان خردمند یکی از ستون‌های فرهنگ ایران پیش زرتشتی است. زرتشت با جایگزینی مرد پرهیزگار به جای پهلوان خردمند، سعی دارد اسطوره‌ای بسازد که قدرت و آگاهی پهلوان را در اختیار دارد، اما از خشونت ذاتی او می‌تراست؛ در عمل، این شخصیت که از جنس موبدی و متعلق به طبقه فرمانروایی است، قادر نیست نقش پهلوان را در تحدید قدرت شاه ایفا کند و به تسهیلگر آمال و توجیه‌گر خطاهای شاه تبدیل می‌شود. از سوی دیگر پهلوان برای دستیابی به اعتبار، استقلال و آزادی، راهی جز تصاحب تخت شاهی ندارد. شاه نیز که از سوی پهلوان احساس خطر می‌کند، دست به تخریب، اسارت و در نهایت نابودی پهلوان می‌زند. ناکارآمدی این نظام جدید به صورت تقابل رستم و اسفندیار به عنوان نماد دو نهاد پهلوانی پیش زرتشتی و زرتشتی جلوه‌گر می‌شود (قاسمی فیروزآبادی و اسحاقیه، ۱۴۰۰: ۲۳۹).

مراد از آیین پهلوانی پرداختن به عناصری مانند بزرگ‌منشی، ادب، تواضع، گذشت و مهربانی، کمک به هم‌نوع، توجه به آراستگی جسم و جان، میانه‌روی در گفتار و کردار، آمیزش زورمندی و خردباوری، جوانمردی، توسل و تمسک به تدبیر و تعقل، زبان‌آوری و به‌کارگیری درست‌زبان، سپاس‌گزاری و وفاداری سیاسی، میهن‌دوستی، آزادی، آزستیزی، ایرانی بودن، تقدیرگرایی، خداباوری، خردورزی، دادگری، دانایی و دانشوری، رازگرایی، توجه به زبان فارسی، سخنوری، شادی، فرهنگمندی، نام‌باوری و نیکی است (ریاحی، ۱۳۸۰: ۱۸). در مقابل این مفاهیم مثبت، مجموعه‌ای از مفاهیم منفی نیز برشمرده شده که شخصیت پهلوانی می‌تواند حامل آن باشد.

مفهوم مثبت پهلوان، ترکیبی از دلآوری و نیرومندی است که بافضیلت‌های اخلاقی نیز آمیخته شده باشد و سویه منفی با مفاهیمی چون نمادهای ریخت حیوانی، تاریکی و سقوط، دیو سان و اهریمن ریخت ظاهر می‌شوند. علت کاربرد این مفاهیم تقابلی، ایجاد شکافی هرچه عمیق‌تر بین آن‌ها به عنوان نیروهای منفی و ابر پهلوانان مثبت است که در یک رویارویی، ایرانیان را اهورایی، نشان می‌دهد. ابر پهلوانان، شخصیت‌هایی هستند که با بزرگ‌ترین دشمنان روبه‌رو و در نبرد پیروز می‌شوند و فرشگردی نو آغاز می‌گردد. ویژگی‌های بارز دیوان (سیاهی، جادویی، بی‌باری) به شکل کاملاً منطقی پهلوانان را فراهمند، اهورایی، برکت‌بخش و مرتبط با خورشید تصویر می‌کند (سعادت و طغیانی، ۱۴۰۲: ۶۱).

ساختار پهلوانی به طور مجزا در جغرافیای انسانی و یا سیاسی تعریف نشده، اما هر شاهی می‌تواند پهلوان باشد و پهلوانان در قالب ساختار سپاه، مرزبانان و آزادگان و دهقانان نیز جای می‌گیرند؛ بنابراین هرکسی می‌تواند پهلوان و حاوی سجایای اخلاقی باشد. از منظر او البته تهذیب اخلاق، شرط اصلی برای همگان و به‌ویژه پهلوانان است. بیش از ۷۰۰ بیت درباره تهذیب اخلاق وجود دارد و تنها راه سعادت و نیکنامی افراد بشر اصلاح تک‌تک آنان است (رنجبر، ۱۳۹۴: ۱۱۶).

شکوه خرد، داستان رستم و اسفندیار، سوگ سیاوش، بیژن و منیژه، لهراسپ و گشتاسب، اسکندر و دارا و شخصیت‌هایی چون کیومرث و جمشید، کاوه و ضحاک، زال و فرنگیس، فرامرز و سودابه هر یک دنیایی از نیکی و بدی و فضیلت‌ها و رذیلت‌های انسانی و شیطانی را به نمایش می‌گذارند و فرهنگی غنی را پدیدار ساخته‌اند که از منظرهای گوناگون قابل مطالعه است؛ از منظر سیاسی، عناصر ساختاری حکومت در شاهنامه، شاه، سپاه، وزیر، موبد، بزرگان، مرزبانان، دبیر، کارآگاهان، آزادگان، دهقان هستند (پاوندی کاتب، ۱۳۹۸: ۱۸۰-۱۸۷).

در شاهنامه، شخصیت‌ها و پهلوانان، کارکردهای ویژه‌ای دارند و آزمیند تاج‌وتخت نبوده و نیستند، بلکه تعادل‌بخش نظم اجتماعی و حافظ این رکن

جامعه‌اند، به‌ویژه رستم پهلوان پهلوانان که صاحب همه چیز است از توران زمین که بازمی‌گردد، با غنائمی که آورده، یک‌راست به سیستان می‌رود، نه به دربار و نزد شاه. او ستون کشور است پیل‌تن، پهلوان و فرمانده سپاه، سپه‌کش (احمدی دستگردی، ۱۳۸۴: ۲۳-۲۴). فردوسی از هر شیوه‌ای برای معرفی سجایای اخلاقی شخصیت‌ها و پهلوانان بهره‌برداری کرده است.

برخی برای برشمردن مفاهیم منفی به استناد نظریات روان‌شناسی، به تحلیل اختلال شخصیت «پارانوئید» در رفتار «کیکاووس» پرداخته‌اند که بیشتر از هر پادشاهی در شاهنامه، به فکر برآوردن خواسته‌ها و تگانه‌های درونی خود است؛ صفاتی چون زیاده‌خواهی، قدرت‌طلبی، تندخویی، بدخلقی، آزمندی، پندناپذیر، کم‌خردی، بی‌تدبیری، خودکامگی، قدرناشناسی، زن‌بارگی و بسیاری صفات منفی دیگر در کردار او به چشم می‌خورد (باقری و همکاران، ۱۳۹۶: ۶).

فردوسی جان و خرد را منبع دریافت حق و حقیقت می‌داند و کسی که پایبند خرد است، می‌داند که خرد، چشم و جان و راهنمای آدمی است. برخوردار از فره‌ایزدی، به خرد و جان و روان انسان وابسته است. قلب انسان می‌تواند نفس لواحه را از پلشتی‌ها پاک گرداند و نتیجه اعمال آدمی به خود او باز می‌گردد (دیباچی‌خو و همکاران، ۱۴۰۲: ۷۹).

این ترکیب در نقطه سقوط و صعود شخصیت‌ها از دیوان و تورانیان تا جهان‌پهلوان، تا ترکیبی محلی و منطقه‌ای را شامل می‌شده است.

بر این مبنا می‌توان بخشی کوچک از شاهنامه را در قالب نظریه هورنای بررسی کرد. از سه طیف نظریه شخصیتی هورنای، می‌توان به شخصیت مهرطلب که بر آموزه فضیلت در جریان پهلوانی قرار دارد، تأکید کرد. لکن سایر شخصیت‌های برتری‌طلب، و عزلت/ انزواطلب، در شمار اختلال‌های روانی قرار دارند.

تحلیل روایت از شخصیت مثبت و منفی پهلوانی

مهرطلبی در شخصیت

یکی از روش‌های حل مشکلات درونی، تمایل به مهرطلبی است. ویژگی‌های عمده افراد مهرطلب (سربه‌زیری، تسلیم و مطیع بودن و ساختن آرمان‌ها متناسب با خواسته‌های اطرافیان)، متضاد افراد برتری‌طلب است. مهرطلب تمایل دارد فرمان‌بردار و متکی به دیگران باشد و به هر شیوه ممکن، آن‌ها را راضی نگاه دارد و غرور و تکبر را از خود دور می‌کند (هورنای، ۱۳۸۴: ۴۲). بر این مبنا، می‌توان پنج ویژگی پهلوانان (مطیع بودن، مدارا، دلسوزی، وفاداری، راست‌گویی) را استخراج کرد.

مطیع بودن

بدو گفت گیو: ای پدر، بنده‌ام/بکوشم به رأی تو تا زنده‌ام (شاهنامه، ۱۳۶۹: ۴۱۵)

گودرز، در خواب دید که ابری در آسمان ایران پدید آمد و سروشی او را گفت که کیخسرو در توران است. او فرزند سیاوش و از تبار کیقباد، هنرمند و با گوهر است. اگر پای او به ایران برسد، خجستگی می‌آورد. گودرز خداوند را سپاس گفت و فرزند خود گیو را بخواند و خواب را برایش بازگو کرد و ازو خواست برای آوردن کیخسرو به توران برود و گیو پذیرفت.

بنابراین مطیع بودن بخشی از کارکرد پهلوانی است که در نظریه مهرطلبی هورنای مطرح شده و به‌نوعی از فضیلت‌های انسانی محسوب می‌شود.

مدارا

من از پند کیخسرو افزون کنم/ز دل کینه‌ها آز، بیرون کنم (شاهنامه، ۱۳۶۹: ۵).

چو لهراسپ، بر تخت فرمانروایی نشست، تصمیم گرفت با مردم، مدارا پیشه کند. البته لهراسپ در شمار پهلوانان محسوب نمی‌شود و تأکید بر مدارا بیشتر برای مصداق از امر است.

رخان سیاوش چو گل شد ز شرم/چنین گفت بادل که از راه دیو

نه من با پدر پی‌وفایی کنم/بیاراست مژگان بخوناب گرم

مرا دور دارد گیهان خدیو/نه با اهرمن آشنایی کنم (شاهنامه، ۱۳۶۹: ۲۲۱)

این ابیات نشان‌دهنده امر مدارا در شاهنامه است که خیری مطلوب در مقابل شر به عنوان رذیلت محسوب می‌شود.

دلسوزی

چنین گفت با نامدار مهتران/اگر پیل با پشه کین آورد

نخواهم به گیتی جز از راستی/که گیتی مرا از کران تا کران

همه رخنه در داد و دین آورد/که خشم خدای آورد کاستی (شاهنامه، ۱۳۶۹: ۳۵۶)

کیقباد به محض نشستن بر تخت، سخن سر می‌دهد که اکنون سراسر گیتی در اختیار و فرمان من است، اما خیال درافتادن با کسی را ندارم و به زمان من، اگر فیلی به پشه‌ای زور بگوید چنان است که دین و داد فاسد شده باشد. او وعده می‌دهد که در جهان رسم نیکی و راستی را برقرار کند تا خدا بر بندگانش خشم نگیرد. می‌گوید دمی از داد غافل نخواهد شد، آب و خاک را چون گنجی عزیز خواهد داشت و پادشاهان را با مردم عادی و سربازان به یک چشم نگاه خواهد کرد و فرمان می‌دهد که همه در پناه خداوند به خیر و خوشی زندگی کنند.

هورنای دلسوزی را نیز در شمار شخصیت مهرطلب به شمار می‌آورد که در سراسر شاهنامه، پهلوانان این فضیلت را می‌توانند دارا باشند.

وفاداری

به رستم چنین گفت کی بدنشان/ چنین بود پیمان گردنکشان؟!

تو گفتی که لشکر نیارم به جنگ/ تو را نیست آرایش نام و ننگ

نداری زمن شرم و از کردگار/ نترسی که پرسند روزشمار؟!

ندانی که مردان پیمان شکن/ ستوده نباشد به هر انجمن؟!

دو سگری دو پور مرا کشته‌اند/ وُ زان خیرگی باز برگشته‌اند

چو بشنید رستم غمی گشت سخت/ بلرزید برسان شاخ درخت (شاهنامه، ۱۳۶۹: ۳۸۵).

اسفندیار به رستم: ای بدذات، آیا پیمان پهلوانان چنین است؟ تو گفتی که سپاه را به جنگ نمی‌آورم و تن‌به‌تن جنگ می‌کنیم. آیا تو نام و ننگ نداری؟ دو سیستانی، دو پسر مرا کشته‌اند و سرکشی کرده‌اند. وقتی رستم این را شنید خیلی ناراحت شد و بر خود لرزید. عهد و پیمان شکستن هم‌ردیف است با انجام گناه و کاری که مورد قبول یزدان نمی‌باشد.

وفاداری به پیمان می‌تواند برابر مفاد شاهنامه از جمله ویژگی‌های شخصیت مهرطلب شاهنامه تلقی گردد.

راست‌گویی

بزرگ آن کسی کو به گفتار راست / زبان را بیاراست و کژی نخواست

چو بخشایش آرد به خشم اندرون / سر راستان خوان دش
رهنمون (شاهنامه، ۱۳۶۹: ۵۱).

کیقباد با بزرگان، شورایی تشکیل داد و گفت سزاوار نیست تن آدمی با دروغ و ناراستی، آمیخته شود و باید راه راستی و درستی در پیش گرفت. سزاوار است کسی که عقل و خرد دارد، به‌سوی دروغ و نادرستی نرود و به آن نگرود.

راست‌گویی یکی از مهم‌ترین ویژگی‌هایی است که فردوسی در شاهنامه به آن تأکید مکرر دارد و در نظریه هورنای نیز از جمله خصوصیت‌های افراد مهرطلب است.

۴-۲. برتری‌طلبی در روایت شخصیت

دومین راه دفاع‌کردن در برابر تضادهای بنیادی که از خود انسان به وجود می‌آید، برتری‌طلبی است. زمانی که فرد، ویژگی خود ایده‌آلی داشته باشد، برتری‌طلبی نیز در وی پدیدار می‌شود (هورنای، ۱۳۹۴: ۶۴). این تیپ شخصیتی، دارای ویژگی‌های منفی چون کینه و حسادت و ازجمله اختلال در شخصیت است. از دیدگاه چنین افرادی، دنیا جولان مبارزه است و برای رسیدن به پیروزی، باید ویژگی‌های منفی (جاه‌طلبی، غرور، بی‌توجهی به مردم و متجاوز بودن، سوءظن و بدبینی و کینه‌ای بودن) داشت (سیاسی، ۱۳۹۰: ۹۱).

جاه‌طلبی

چو اغریرت آمد ز آمل به ری / بدو گفت کین چیست کانگیختی

بفرمودت کین بدان را بکش / به دانش نباشد سر جنگ جوی

سر مرد خرد نسپرد/ز کردار او آگهی یافت کی

که با شهد حنظل برآمیخت/ که جای خرد نیست و همگام هش

نباید به جنگ اندرون آب روی/ که هرگز نیامیخت کین با خرد (شاهنامه، ۱۳۶۹: ۳۲۱).

با مرگ منوچهر، پسرش نوذر، ستاره‌شناسان را دعوت کرد و آن‌ها ستارهٔ بختش را با طالع خوب دیدند. نوذر بر جای پدر نشست، به همه سپاهیان درم و دینار عطا کرد و پس از مدتی به حرم‌سرا و کارهای ناپسند روی آورد و عدالت و بخشش را فراموشی کرد و دیگر به کسی کمک نمی‌کرد و پس از مدتی مردم نزدش بی‌اعتبار شدند و وی به گنج و دینار متکبر شد.

همی گفت کای کردگار جهان/ تو دانی همی آشکار و نهان

همانا که کاوس بد کرده بود/ به پاداش از او زهر و کین آزمود

که دیوی چنین بر سیاوش گماشت/ ندانم جز این کینه بر دل چه داشت

ولیکن به پیروزی یک خدای/ جهاندار نیکی ده و رهنمای

که خون سیاوش ز افراسیاب/ بخواهم بدین کینه گیرم شتاب (شاهنامه، ۱۳۶۹: ۱۵۸).

جاه‌طلبی در شمار ویژگی‌های ناپسند و رذیلت‌های بشری و نوعی اختلال روانی محسوب می‌شود که در شمار طبقه‌بندی برتری‌طلبی هورنای قرار دارد و عامل بسیاری از آسیب‌های روحی و روانی انسان است.

غرور

سالیان دراز از پادشاهی جمشید گذشت. دد و دیو و دام و آدمی در فرمانش بودند، روزبه‌روز بر شکوه و نیرویش افزوده می‌شد، تا غرور در دل او راه یافت و راه ناسپاسی پیش گرفت.

چنین گفت با سالخورده مهان/ که جز خویشتن را ندانم جهان

هنر در جهان از من آمد پدید/ چو من نامور تخت شاهی ندید

جهان را به‌خوبی من آراستم/ چنان ست گیتی کجا خواستم

خور و خواب و آرامتان از من ست/ همان پوشش و کامتان از من ست

بزرگی و دیهیم شاهی مراست/ که گوید که جز من کسی پادشاست

همه موبدان سرفکنده نگون/ چرا کس نیارست گفتن، نه چون

چن این گفته شد فرّ یزدان از وی/ بگشت و جهان شد پر از گفت‌وگوی

هنر چون بپیوست با کردگار/ شکست اندر آورد و برگشت کار

چه گفت آن سخنگوی با ترس-و هوش/ چو خسرو شوی بندگی را بکوش

به یزدان هر آن کس که شد ناسپاس/ به دلش اندر آید ز هر سو هراس

به جمشید بر تیره‌گون گشت روز/ همی کاست آن فرّ گیتی فروز (شاهنامه،

وقتی جمشید سخنان بالا را بر زبان آورد، فرّایزدی از او دور شد و در کارش شکست افتاد و بزرگان و نامداران درگاه، از او روی برگرداندند و پراکنده شدند.

بیست و سه سال گذشت و هر روز نیرو و شکوه جمشید کمتر می‌شد. هرچند به درگاه پروردگار پوزش می‌خواست کارگر نمی‌شد و بخت برگشتگی و هراسش فزونی می‌گرفت. تا ضحاک پدیدار شد و حکومت را در دست گرفت؛ در زمان او، هنر، خوار شد و جادوگری رواج یافت. ضحاک همه‌جا به دنبال جمشید بود و پیام داد هرکس او را به درگاه ما بیاورد، ارجمند می‌شود و از او باج و خراج نمی‌گیریم. جمشید از شهری به شهری دیگر می‌رفت تا عاقبت ضحاک او را اسیر می‌کند و با اره به دونیم می‌کند و این است عاقبت غرور و تکبر. وقتی جمشید در برابر خداوند، غرور آغاز کرد، دچار ضعف و شکست شد.

مرا مرگ باید بدان زندگی/ که سالار باشم کنم بندگی (شاهنامه، ۱۳۶۹: ۱۸)

غرور که از رذیلت‌های ناپسند در حیات انسانی و عامل شرم و سقوط محسوب می‌شود در پهلوانان بسیار دیده می‌شود و در طبقه‌بندی هورنای می‌تواند ذیل شخصیت برتری‌طلبان و دارای اختلال قرار بگیرد.

تجاوز به حقوق دیگران

ز بیدادی نوزد تاجور/ که برخیره، گم کرد راه پدر

جهان گشت ویران ز کردار او/ غنوده شد آن بخت بیدار آویز او

نگردد همی بر ره بخردی/ دور شد فره ایزدی (شاهنامه، ۱۳۶۹: ۲۸۷).

زمانی که اطرافیان نوزد از ستمش آگاه شدند، سام با برخی از لشکریان به ایران رفت؛ آن‌ها نوزد را پند و اندرز زیاد دادند که ظلم نکنند و یادآوری نمودند پدر و اجدادش، چنین انسان‌هایی نبوده‌اند.

تجاوز به حقوق دیگران در فلسفه نظری هورنای در شمار شخصیت برتری‌طلبان قرار می‌گیرد که حیات انسانی را به مخاطره می‌اندازد.

سوءظن و بدبینی

شبی تیره هنگام آرام و خواب/ کس آمد ز نزدیک افراسیاب

بدان تیگری پهلوان را بخواند/ گذشته سخن‌ها فراوان براند

کز اندیشه بد همه شب دلم از این/ بی‌چید و از غم همی بگسلم

کودکی کز سیاوش رسید/ توگفتی مراروز شد ناپدید (شاهنامه، ۱۳۶۹):
(۳۷۰-۳۷۱).

سیاوش مظلومانه کشته و کیخسرو به دنیا آمد، پیران‌ویسه او را به شبان سپرد، پس از مدتی شبان سرپرست خسرو، نزد پیران آمد که خسرو دلاوری بی‌باک شده است و نگهداری او دشوار. پیران کیخسرو را به ایوان خود آورد. پس از چندی، افراسیاب، پیران را به کاخ شاهی دعوت کرد و گفت از فرزند سیاوش در اندیشه‌ام. نیرۀ فریدون نباید نزد شبانان باشد. پیران او را دلداری داد و گفت: کودک خردسالی که خردمند هم نیست نباید موجب نگرانی و سوءظن تو باشد، اگر بعدها از او بدی دیدی، او را بکش. او از گذشته خود هیچ آگاهی ندارد، پس خطری برای تو نیست.

سوءظن بخشی از ناهنجاری مطرح شده در شاهنامه است که مستقیم نمی‌تواند در نظریه شخصیت برتری‌طلبی هورنای قرار بگیرد، اما می‌توان آن را بخشی از رذیلت‌های انسانی محسوب کرد.

کینه‌ای بودن

فرامرز کز بهر خون پدر/ به خورشید تابان برآورده سر

به کاول شد و کین رستم بخواست/ همه بوم و بر کرد با خاک راست!

زمین را ز خون باز نشناختند/ همی است بر کشتگان تاختند!

به کینه سزاوارتر کس منم/ که بر پیل و بر شیر، اسپ افگنم (شاهنامه، ۱۳۶۹: ۲۷۳-۲۷۲).

با کشته شدن اسفندیار به دست رستم، پسرش فرامرز نخواست که خون پدرش پایمال شود و با سپاهی عظیم و دلی پر از کین، به سوی رستم رهسپار شد.

برتری طلبان در نظریه هورنای به شکل عام دارای حقد و کینه نسبت به دیگران هستند که می‌تواند شخصیت برتری طلب آنان را استمرار دهد و افراد را وارد رقابت ناسالم نماید.

عزت طلبی در روایت شخصیت

از دیگر روش‌های مقابله با اضطراب، عزت‌گزینی است. افراد، گاهی باید تنها باشند، ولی عزت‌گزینی به دلیل ترس از روبه‌رو شدن با مردم، آزاردهنده است (شاملو، ۱۳۸۴: ۳۷).

برابر نظریه هورنای عزت‌طلبی شیوه‌ای نامطلوب و نوعی اختلال روانی است. به باور نگارنده اگر صبوری به معنای مثبت آن برای رشد و پرورش روح انسانی در برابر حوادث تلقی شود، یقیناً مثبت است، اما اگر شخصیت عزت‌طلب صبر بی‌حاصلی را پیشه کند، از جمله رذایل و از امور بی‌حاصل است.

پیوند روان‌شناسی و ساختارگرایی در شخصیت‌های شاهنامه

در شاهنامه ۴۰۰ شخصیت دارای بار مثبت و منفی و حدود ۶۹ پهلوان حضور دارند. به‌عنوان مثال برای بررسی دقیق کهن‌الگوی روایت، نیاز به آناتومی شاهنامه است. مجموعه داستان‌ها و داستان‌واره‌های شاهنامه، ۳۴۵ قصه است؛ هرچند قصه، از یک پی‌رفت (کوچک‌ترین واحد یا ساخت روایی و تشکیل‌دهنده یک قصه) تبعیت می‌کنند. مجموعه ۳۴۵ داستان و رویداد روایی، ذیل شصت پی‌رفت جای می‌گیرد. از این میان تنها سی و نه پی‌رفت جزو اصلی‌هاست؛ یعنی پوشش‌دهنده بیش از یک قصه یا دارای ارزش رمزگانی (قابلیت تحلیل در زمانی) است.

سی و نه پی‌رفت اصلی که میزان ۳۱/۹۱٪ از کل داستان‌های شاهنامه را در بردارد، به ترتیب بیشترین بسامد: ۱. پی‌رفت جدال عملی خیر و شر (۱۱٪/۰۱)، ۲. خون‌خواهی (۶٪/۰۸)، ۳. برون‌همسری (۵٪/۲۱)، ۴. سوءاستفاده از نابسامانی (۴٪/۹۲)، ۵. پند و تعیین جانشین (۴٪/۹۲)، ۶. جهانگردی و جهانگیری (۴٪/۹۲)، ۷. توسل به جادو (۴٪/۰۵)، ۸. دفاع نهایی با مانع (۳٪/۱۸)، ۹. اژدرکشی (۳٪/۱۸)، ۱۰. عصیان و زوال (۳٪/۱۸)، ۱۱. جوان‌مرگی (۲٪/۸۹)، ۱۲. دفع مزاحم (۲٪/۸۹)، ۱۳. توطئه‌قتل (۲٪/۶۰)، ۱۴. مجلس وعظ و سخنوری (۲٪/۶۰)، ۱۵. پرورش کودک قهرمان (۲٪/۰۲)، ۱۶. حسادت و سعایت (۲٪/۰۲)، ۱۷. قدردانی و مجازات (۲٪/۰۲)، ۱۸. مأموریت نجات (۱٪/۷۳)، ۱۹. کودک قیام‌گر (۱٪/۴۴)، ۲۰. پیامبر نوآیین (۱٪/۴۴)، ۲۱. تجسس (۱٪/۴۴)، ۲۲. ازدواج با بانوی یاریگر (۱٪/۴۴)، ۲۳. جاودانگی‌خواهی (۱٪/۴۴)، ۲۴. تراژیک (۱٪/۴۴)، ۲۵. فزون‌خواهی و گمراهی (۱٪/۱۵)، ۲۶. همسر ربایی (۱٪/۱۵)، ۲۷. عزلت‌گزینی شاه (۱٪/۱۵)، ۲۸. شکار و ازدواج (۱٪/۱۵)، ۲۹. جانشین نارسیده (۱٪/۱۵)، ۳۰. نزاع در تصاحب (۰٪/۸۶)، ۳۱. ناشناختگی (۰٪/۸۶)، ۳۲. توجه پدر و اعتراض برادران (۰٪/۸۶)، ۳۳. نشان‌داری (۰٪/۸۶)، ۳۴. آشکار شدن بُنوت (۰٪/۸۶)، ۳۵. خودکشی بر بالین عشق (۰٪/۸۶)، ۳۶. مرگ و رستاخیز (۰٪/۵۷)، ۳۷. گذار از خان

(۵۷/۰٪)، ۳۸٪ روپین تنی (۵۷/۰٪) و ۳۹٪ آزمایش‌ور (۲۸/۰٪) (طالبیان و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۰۶).

شاهنامه خوانش‌های دوقطبی نیز دارد؛ مثلاً در موضوع زن و صلح. برخی پژوهشگران این نوع خوانش را سودمند نمی‌دانند. خوانشی که در دوران معاصر به متون اصلی فرهنگ جامعه، و بیش از همه به شاهنامه، معطوف بوده، ناکارایی تحلیلی آنها را از حیث رویکرد و نحوه مواجهه با متن نشان می‌دهد و اینکه شاهنامه از سوی طرفین متقابل این خوانش‌ها به طور مجازی و در محور جانشینی ما به‌ازای ایران، ایران یکپارچه و سنت و فرهنگ ایرانی دانسته شده؛ همچنین مجادله میان این خوانش‌ها روی‌ساخت مناقشه‌های دیگری در بطن جامعه است. مجادله اصلی خوانش‌های دوقطبی معطوف به شاهنامه، نه بر سر فهم متن است و نه بر سر اثبات فرادستی زن در شاهنامه یا انکار آن و نه بر سر اثبات صلح‌گرا بودن شاهنامه یا خلاف آن، بلکه مجادله بر سر چیزیست که شاهنامه در اذهان طرفین این خوانش‌ها نهادینه کرده است (بهفر، ۱۴۰۱: ۸۸).

نظریه هورنای قادر به پوشش بخشی کوچک از کارکرد روانی شخصیت پهلوانی، مثبت و یا منفی است؛ یعنی تنها قادر به تحت پوشش قراردادن بخشی از صفات پهلوانان در یک طیف مهرطلبی است؛ بنابراین تلفیق نظریه روان‌شناسی با امور متکثر و خوانش متن از روایت، بر مبنای رهیافت زبانی رمزگونه و دال معنایی چندگانه، می‌تواند کمکی برای تبیین بخشی دیگر از شخصیت‌هایی باشد که اقتباس نقاط مثبت آن، مقوم فوایدی برای تقویت بنیان‌های اجتماعی، فرهنگی و ملی ایران خواهد بود. این کار از طریق گسترش آن به اشکال مختلف رسانه‌ای، هنری و یا روایت‌سازی‌های حماسی و برجسته‌کردن هویت زبان فارسی و جغرافیایی و اشاره به موارد مثبتی چون ایران‌شهر فرهنگی و اقتصادی، ممکن می‌شود. یکی از مهم‌ترین حوزه‌ها در پیوند بین گفتمان ساختارگرایی بارت و روان‌شناختی هورنای، از راه زبان فارسی و گسترش آن ایجاد می‌شود.

دستور زبان کم‌وبیش نظام قواعدی انتزاعی را توصیف می‌کند که مبتنی بر کاربرد ایده‌آل و نظام‌مند زبان است. روان‌شناسی زبان و شناختی تلاش می‌کنند کارکرد واقعی این نظام قواعدی انتزاعی را مشخص کنند. با استفاده از مفاهیم معین، حالت‌ها و فرایندهای شناختی و چگونگی اکتساب این نظام زبانی توصیف می‌شود و بیش از همه معین می‌شود که وقتی کاربرد زبان متنی را تولید می‌کند یا می‌فهمد، چه قواعد و راهبردهایی را به کار می‌برد. برای تحلیل گفتمان، مهم است که چگونه کاربران زبان، قادرند پاره‌گفتارهای پیچیده‌ای؛ چون متون را بخوانند، بشنوند، بفهمند، اطلاعات دقیق آن را در حافظه بسپرنند و دوباره آن را بازتولید کنند (ون‌دیک، ۱۳۹۴: ۲۱).

دغدغه عمده روان‌شناسان گفتمانی، مطالعه چگونگی استفاده افراد از زبان و مهارت‌های زبان‌شناختی خود در اندرکنش‌های روزمره و گفتمان‌شان با همدیگر، در فهم خاصی از رویدادهاست؛ بنابراین پیش از هر چیز، با کارکردهای اجرایی زبان، سروکار دارند. برخی از تحلیل‌ها، ارتباط تنگاتنگ زبان با قدرت ایدئولوژی‌ها در جامعه معاصر مانند تبعیض جنسی و ناسیونالیسم را نیز مطرح می‌کنند (لاکلاو و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۷۳)؛ بنابراین عنصر زبان، نقشی کلیدی در تقویت بنیان‌های اجتماعی، سیاسی (به لحاظ فراگیری قلمرو جغرافیای ادبی) و فرهنگی ایران خواهد داشت.

فردوسی با درکی عمیق از وضعیت سیاسی روزگار از منظر هژمونی [۱] اعراب ستمگر [۲] و در تعامل با عموم مردم، جهت بازسازی زبان به‌عنوان ابزار تولید گفتمان هویت ملی یا ملی‌گرایی تلاش کرد. او با استفاده از حافظه جمعی شفاهی و مهارت خود در کاربرد زبان، این حماسه را بازتولید کرد و فضیلت‌ها و رذیلت‌هایی را در قبال شخصیت‌ها و پهلوانان برشمرد. این گفتمان تا حدی قدرتمند بوده که روایتش تقریباً همواره به‌عنوان ستون و رکن هویت ملی پابرجا مانده است.

نتیجه‌گیری

نظریات کارن هورنای و رولان بارت، به شکل تلفیقی، حاوی آموزه‌هایی برای پایداری و تقویت بنیان‌های ملی (اجتماعی و فرهنگی) ایران است. فردوسی در شاهنامه به زوایای گوناگون شخصیت‌هایش، توجه داشته؛ شخصیت‌های پهلوانی حاضر در اشعار، انسان‌های عادی هستند که در اجتماع، حضوری روزمره و نیز مشکلاتی دارند [۳]. فردوسی از طبقات گوناگون اجتماعی نام می‌برد؛ گاهی با سخن از پادشاهان، برخی ویژگی‌های منفی‌شان (تکبر و ظلم) را یادآور می‌شود و گاه، ویژگی‌های مثبت (دعوت به صبر و اندرزگویی). سه دسته شخصیتی نظریه هورنای، در بخشی از شخصیت‌های پهلوانی شاهنامه دیده می‌شوند؛ مهرطلب (بازیرمجموعه‌های مدارا کردن، مطیع بودن، راست‌گویی و وفاداری) به‌عنوان فضیلت، برتری‌طلب (با ویژگی‌های منفی کینه، غرور و آز) و عزلت‌طلب (صبور بودن) به‌عنوان منفی و یا اختلال در شخصیت.

لکن به نظریات کارن هورنای که در ادبیات فارسی و یا در حوزه روان‌شناسی به آن توجه می‌شود، نمی‌توان در حوزه امر سیاسی در کالبدشکافی ساختار روایت‌ها و شخصیت‌های شاهنامه فردوسی به شکل کامل استناد کرد. ابتدا اینکه نظریه هورنای نوعی اختلال در شخصیت‌ها را واکاوی می‌کند که بیشتر کاربرد آن در رمان‌های فارسی خواهد بود که در این زمینه آثاری منتشر شده است و اثر حماسی و بی‌نظیر مانند شاهنامه که نقطه عطف حرکت ملی ایرانیان است در این نظریه قابل بررسی نخواهد بود و تنها بخش کوچکی از ویژگی‌های شخصیتی مثبت پهلوانان را پوشش می‌دهد و به‌ناچار باید ساختار سیاسی شاهنامه فردوسی را با نظریات بیشتری بررسی کرد.

به‌علاوه در نقّادی نظریه رولان بارت - به باور نگارنده - نمی‌توان؛ مانند منظومه فکری او از مرگ مؤلف سخن گفت، زیرا بن‌مایه اساسی و یکی از ارکان شاهنامه، شخص فردوسی به دلیل آموزه‌های محیطی‌اش و ارکان منظومه دستگاه فکری و منطقی او است، اما به استناد بخش ساختارگرایی و پدیدارشناسی رولان بارت می‌توان از استخراج معنا و یا معناهای متعدد سخن

گفت؛ زبان فردوسی، قانون و گفتارهایش، رمزآلود است و بر مبنای رموز آن، از دال نشانه‌ها می‌توان تفسیرهای متعددی در رهیافت‌های گوناگون برداشت کرد. بر مبنای رهیافت بارت، شاهنامه، حاوی همه تعاریف و ویژگی‌های نظام‌مندی است که روایت را تعریف می‌کند. از زبان شفاهی تا افسانه، روایت و اخلاق. شاهنامه، نشانه تاریخی و گد فرهنگی جامعه روبه‌زوال زمانه اوست که انگیزه‌های سلطه‌طلبانه خلافت عربی زمانه را در رمز بیان می‌کند و همه این نشانه‌ها، روبه‌سوی ساخت و احیای فرهنگی ایران دارد. در زمانی که ساخت قدرت سیاسی و فرهنگی ایرانیان، به دلایلی چون خلافت اعراب یک‌جانبه‌گرا بدون توجه به مقتضیات قلمروهای دارای خرده‌فرهنگ‌ها، به زوال رفت و تلاش برای بی‌اعتبارسازی زبان پارسی گسترده، و نظام سرکوب همه‌جانبه در این قلمرو حاکم شد، روایتگری نظام‌مندی در روابط درون قدرت با منشأ فرهنگی و مؤثر بر سیاست شکل گرفت. این روایتگری، باهدف احیای فرهنگ و زبان پارسی، نخبگان خفته درون سرزمین را وادار ساخت تا ساخت قدرت سیاسی جدید را بر مبنای احیای ایران تعریف نمایند.

بخشی از رهیافت بارت، نگرشی ایدئولوژیک داشته، زیرا او نظریه زبان‌شناختی را با ایدئولوژی در اسطوره‌یکسان دانسته؛ بر این مبنا، احتمالاً نمی‌توان از نگرش ایدئولوژیکی فردوسی صرف‌نظر کرد، زیرا مفاهیم زبان‌شناختی مبتنی بر روایتگری حماسه ایران برای احیا زبان و جغرافیا، به‌یقین بار سیاسی داشته است و هر حرکت احیاگرایانه و یا نوسازی‌کننده نیاز به این نشانه‌ها با رمز زبانی خواهد داشت. به تعبیر بارت، کسی که جملات را می‌اندیشد، به یاری فن و هنر آفرینش خود، متن را می‌آفریند. متنی که یک محصول، یک عملکرد نمادین، یک عبور فعال از دنیای رموز و نشانه‌ها است و همواره جولانگاهی است که در آن، همه چیز معنایی دارد. شاهنامه بر این مبنا، در طول تاریخ، همواره جولانگاهی برای خوانش مکرر بوده و خواهد بود. شاهنامه یک نشانه برای آفرینش متن فرهنگی و سیاسی «یک ملت رو به زوال» بوده است.

برخلاف رهیافت بارت از منقاد ساختن زبان و گفتار، و دیدگاهی منفی که از آن مراد می‌شود (برابر مثالی از جامعه بورژوازی)، شاهنامه را می‌توان از جنبه‌ای مثبت برای راضی کردن ایرانیان در راستای احیای هویت ملی و تلاش برای احیای زبان فارسی تلقی کرد. الگوی فردوسی بازتولید گفتمان قدرت به مفهوم مثبتی است که توانست در برابر بی‌اعتبارسازی زبان فارسی توسط بیگانگان، مقاومت و دگرسازی کند. بر این مبنا، برای تقویت بنیان‌های اجتماعی، فرهنگی و ملی ایران، شاهنامه و شخصیت‌های پهلوانی‌اش، ظرفیت لازم برای تطبیق با نظریات جدید را دارند؛ زیرا رمز و نشانه‌های شاهنامه و شخصیت‌هایش، همواره به‌عنوان اسطوره، قابلیت بازتولید دارند.

اما این خوانش امر سیاسی و فرهنگی در شاهنامه فردوسی در نهایت باید منجر به ایجاد نوعی ساختار کارکردگرایانه برای آغاز خلق اجماعی ملی شود. در ابتدا با حرکت‌های فرهنگی و سپس ملی و منطقه‌ای در حوزه کارکردگرایی می‌توان به نقاط مشترکی در داخل و خارج (در قلمرو فارسی‌زبانان) دست‌یافت.

با استفاده از ابزارهای هنری به شکل عام از خلق رمان، مقاله، یادداشت تا نقاشی، نقالی، مجسمه‌سازی و آفرینش آثار سینمایی و پویانمایی، آن اثر و شخصیت‌های مثبت در تقابل با اشخاص منفی و تاریک، می‌تواند بقای لازم را داشته باشد. فراموشی شاهنامه توسط نسل جدید، از مهم‌ترین خطراتی است که هم‌زمان ادبیات ایران را به زوال و انحطاط می‌برد؛ به‌ویژه زمانی که رقبای منطقه‌ای، مرتباً اقدام به مصادره نخبگان و فرهیختگان ادبی ایران می‌کنند. سرمایه‌گذاری و تقویت بنیادهای مربوط به احیای شاهنامه و معرفی سجایای اخلاقی شخصیت‌های پهلوانی، سرمایه‌گذاری برای ایران و هویت آن خواهد بود.

در محیط منطقه‌ای نیز اگر تلاش‌ها و فعالیت‌ها بر حوزه شهروند فارسی‌زبان منطقه متمرکز شود، نقطه شروعی برای همگرایی قوی در حوزه فرهنگی خواهد بود. این همگرایی در مسیرهای بعدی می‌تواند به موضوعات دیگر تسری پیدا کند.

نهایتاً اینکه طبق نظریات هورنای و بارت، می‌توان گفت نسخه نهایی فردوسی در شاهنامه برای تقویت و پایداری ایران، ماهیتی سیاسی در زمانه خود داشته، اما اخلاق و آموزه‌های آن، مایهٔ استمرار حرکت ایران دانسته شده؛ زیرا استمرار حیات اجتماعی و سیاسی جوامع، نیاز به ارکان اخلاقی شایسته نیز دارد. شناسایی عناصر متضاد و نامتجانس، معماهای شخصیتی، تضادهای رمزگونه، نیت و غرض مؤلف، شرایط زمانه و نظایر اینها، همگی این نشانه و قرینه را دارد که هدف، احیای اخلاق ازدست‌رفته ایرانیان بوده است.

تقویت بنیان‌های هویتی کنونی ایران با اشاعهٔ تفکر اخلاقی، سلامت اندیشه (پندار)، کردار و گفتار، ممکن است. ملت بدون اخلاق، اساساً فاقد ابتکار، خلاقیت و نوآوری خواهد بود و به نظر می‌رسد تنها عناصر اخلاقی معرفی شده از شخصیت‌های مثبت، قابلیت تقویت بنیان‌های امروزه ایران را خواهند داشت.

پی‌نوشت‌ها

۱. منظور هژمونی آنتونیو گرامشی برای واکاوی روابط قدرت و شیوه‌های ملموس حاوی این روابط در بحث گروه‌های دارای سلطه است. (لاکلاو و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۰۴).

۲. روابط ایران تحت فشار و خلافت عربی دوره اموی و عباسیان را می‌توان در مفهوم مربع ایدئولوژیک نظریه فن‌دیک نیز مطالعه کرد. این اصطلاح دربردارندهٔ راهبردهای توأمان توصیف درون گروه و برون گروه است. راهبرد دوگانه‌ای که اغلب از تضاد مضاعف و دوگانهٔ ایجابی و سلبی در گفتمان‌ها نمود می‌یابد. منطق بسیاری از ایدئولوژی‌های گروه شامل بازنمایی خود و دیگری، ما و آن‌ها است، بنابراین به نظر می‌رسد خیلی‌ها قطبی شده باشند که ما خوب هستیم و آنها بد. در این صورت گروه خودی یا ما به شیوه‌ای مطلوب و گروه غیرخودی دشمن یا آنها به شیوهٔ نامطلوب، نمایان می‌شوند (لاکلاو و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۰۶).

۳. زندگی روزمره، اصطلاحی مبهم و پرابلماتیک است. در کنار خوانش‌های ساده‌انگارانه که در کنار این مفهوم مطرح می‌شود، این پرسش به ذهن می‌آید که زندگی روزمره چه کسی؟ زندگی روزمره مفهومی ناظر به جنبه‌های پنهان زندگی است و هم می‌تواند گستره‌ای از تفاوت‌های اجتماعی را پنهان و هم آشکار سازد (Ben, 2001: pp. 2-3).

فهرست منابع

۱. احمدی دستگردی، مظفر (۱۳۸۴). پیدا و پنهان تحلیلی روان‌شناختی بر داستان رستم و سهراب، تهران: مهرافروز.
۲. بازگان دیلمقانی، نگین (۱۳۸۸). تحلیلی بر نظریات ادبی رولان بارت، دانشنامه، سال ۷۴، شماره ۴.
۳. باقری، زینب و همکاران (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل اختلال شخصیت «پارانوئید» در رفتار «کیکاووس» در شاهنامه، جستارهای ادبی، شماره ۱۹۹.
۴. بهفر، مهری (۱۴۰۱). خوانش‌های دوقطبی معطوف به شاهنامه در تبیین دو مقوله زن و صلح، پژوهش‌نامه ادبی خماسی، سال ۱۸، شماره ۲.
۵. بهنام فر، محمد و همکاران (۱۳۹۲). نقد روان‌شناختی دیگر سیاوشی نمانده بر مبنای نظریه کارن هورنای، پژوهش ادبیات معاصر جهان، سال ۱۸، شماره ۲.
۶. پاوندی کاتب، ابوالفضل (۱۳۹۸). جغرافیای سیاسی در شاهنامه فردوسی، تهران: کویر.
۷. پرینس، جرال (۱۳۹۵). روایت‌شناسی شکل و کارکرد روایت، ترجمه محمد شهباء، تهران: مینوی خرد.
۸. داودنیا، نسرین و همکاران (۱۳۹۴). رویکردی روان‌شناختی به شخصیت زن در شاهنامه فردوسی، زن و فرهنگ، سال ۷، شماره ۲۶.
۹. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳). لغت‌نامه دهخدا، دوره جدید، جلد ۱۴، ایران: انتشارات دانشگاه تهران.

۱۰. دیبایی‌خو، حمیدرضا و همکاران (۱۴۰۲). حماسه درون مولوی، فردوسی و انسان معاصر، پژوهشنامه ادب حماسی، سال ۱۹، شماره ۱.
۱۱. رشیدیان، عبدالکریم (۱۳۹۳). فرهنگ پسامدرن، تهران: نی.
۱۲. رضی، احمد (۱۳۸۶). روش در تحقیقات ادبی ایران، پژوهش‌های ادب عرفانی، سال ۱، شماره ۱.
۱۳. رنجبر، احمد (۱۳۹۴). جاذبه‌های فکری فردوسی، تهران: امیرکبیر.
۱۴. ریاحی، محمدامین (۱۳۸۰). فردوسی، تهران: طرح نو.
۱۵. سعادت، الهام و اسحاق طغیانی (۱۴۰۲). واکاوی ابر پهلوانان در شاهنامه بر اساس متضادهای معنایی در ساختارهای نظام تخیل ژیلبر دوران، متن‌پژوهی ادبی، سال ۲۷، شماره ۹۵.
۱۶. سیاسی، علی‌اکبر (۱۳۹۰). نظریه‌های شخصیت یا مکاتب روان‌شناسی، تهران: دانشگاه تهران.
۱۷. شاملو، سعید (۱۳۸۴). مکاتب‌ها و نظریه‌ها در روانشناسی شخصیت، تهران: رشد.
۱۸. شولتز، دوان پی و سیدنی آلن شولتز (۱۴۰۰). تاریخ روان‌شناسی نوین، ترجمه علی‌اکبر سیف و همکاران، تهران: دوران.
۱۹. شیبانی، پرویز و همکاران (۱۳۹۸). طبقه‌بندی مفاهیم اخلاقی در شاهنامه فردوسی، اخلاق در علوم و فناوری، سال ۱۴، شماره ۴.
۲۰. طالبیان، یحیی و همکاران (۱۳۸۶). جدال خیر و شر؛ درونمایه شاهنامه فردوسی و کهن‌الگوی روایت، جستارهای نوین ادبی، سال ۴۰، شماره ۱.
۲۱. فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۶۹). شاهنامه، به کوشش جلال خالقی مطلق، ۸ جلد، کالیفرنیا: مزدا.
۲۲. قاسمی فیروزآبادی، سامان و پیمان اسحاقیه (۱۴۰۰). ساختارشناسی داستان رستم و اسفندیار و توازن قدرت در اندیشه سیاسی ایران باستان، پژوهشنامه ادب حماسی، سال ۱۷، شماره ۲.
۲۳. کلارک، الیزابت (۱۳۹۸). تاریخ، متن، نظریه، مورخان و چرخش زبانی، ترجمه هاشم آقاجری. تهران: مروارید.
۲۴. کریمی، یوسف (۱۳۸۴). روانشناسی شخصیت، تهران: ویرایش.

۲۵. کهن، لارنس (۱۳۹۴). از مدرنیسم تا پست‌مدرنیسم، ترجمه عبدالکریم رشیدیان، تهران: نی.
۲۶. لاکلاو، ارنستو و دیگران (۱۳۹۵). تحلیل گفتمان سیاسی امر سیاسی به مثابه یک برساخت گفتمانی، ترجمه امیررضایی پناه و سمیه شوکتی مقرب، تهران: تیسا.
۲۷. معینی علمداری، جهانگیر (۱۳۹۶). روش‌شناسی نظریه‌های جدید در سیاست (اثبات‌گرایی و فرائیبات‌گرایی)، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲۸. هورنای، کارن (۱۳۸۴). تضادهای درونی ما، ترجمه محمدجعفر مصفا، تهران: بهجت.
۲۹. هورنای، کارن (۱۳۹۴). شخصیت عصبی ما، ترجمه محمدجعفر مصفا، تهران: بهجت.
۳۰. هوشنگی، مجید (۱۳۸۸). نقد و تحلیل روان‌شناختی شخصیت‌های شاهنامه (زال، تهمینه، رستم، و داستان رستم و سهراب)، پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
۳۱. هوشنگی، مجید (۱۴۰۲). بررسی بینامتنی دلالت‌های بازآفرینی شاهنامه فردوسی در تاریخ‌نگاری جویی، تاریخ ادبیات، دوره ۱۶، شماره ۱.

English

32. Ben, H. (2001). The Everyday Life Reader. New York: -Routledge.